

BONHOEFFER 75

Dietrich Bonhoeffer

1906-1945

Op het spoor van bevrijding

Vrijheid toen, vrijheid nu

VOORWOORD

75 jaar geleden werd Dietrich Bonhoeffer terechtgesteld. Hoe doen we hem recht? De verzamelde werken zijn monumentaal maar geven niet mee, zijn brieven en gedichten wel. Tien gedichten meegestuurd met brieven zijn het vertrekpunt. Een volbloedintellectueel die gedwongen wordt zichzelf te onderzoeken in de crisis en dan uitkomt bij de vraag: wie ben ik? Misschien geen schitterende poëzie maar wel aangrijpend. En wat blijft na die 75 jaar vitaal en inspirerend voor ons? Met de bevrijdingsmaand mei in aantocht?

De Protestantse Kerk in Nederland verspreidde het werkschrift *Bonhoeffer75: gedichten en gebeden in gevangenschap* op grote schaal. Tienduizenden gemeenteleden komen zo Bonhoeffer tegen bij preek, expositie, theater, concert, thema-avond, lezing en creatieve verwerking. De kunstenaars die meewerken aan het project bepaalden het gezicht van dit boekje.

Voor ons ligt de lente met op 9 april (Witte Donderdag) de 75^e gedenkdag van de dood van Bonhoeffer. Maar ook met de viering van 75 jaar bevrijding. Heeft het direct met elkaar te maken? Zo ja, hoe dan? De kunstenaars en redactie zijn een jaar intensief in dit project opgetrokken met deze verre en nabije theoloog. Dit was de vraag: kunnen jullie in een citaat van Bonhoeffer en een persoonlijke reactie aangeven wat hij voor jullie betekent als het woord vrijheid valt. Het antwoord is even kleurig als afwisselend. Een impuls (samen met het andere materiaal) om vorm te geven aan het vieren in en van vrijheid. De landelijke ontmoetingsdag op 28 maart in Culemborg is een tweede moment. Daar hopen we velen te treffen voor wie Bonhoeffer75 vernieuwing en verdieping brengt.

Rieks Hoogenkamp
Rien Wattel
De Roos van Culemborg

JE KOMT DE VRIJHEID OP HET SPOOR,
TROUW AAN DIE ENE STEM.

WAT BLIJFT ER, VREUGDE OF VERDRIET, VERLANGEN?

Doortocht

Tuin in dit seizoen, hoe noem ik je,
een triest verhaal of sluimerend geluk.
Het kind verwacht een mooie wereld,
geeft nog geen namen aan de dood.

Wie bij de keel gegrepen wordt,
zal vechten om te leven.
De aarde kreunt. Maar er is tijd
en onze voet bevrijdt ons stap voor stap.

Corrie Kopmels

EEN GEKOOIDE VOGEL, ONRUSTIG,
ZIEK VAN VERLANGEN.

Wie ben ik?

Ik speel Bonhoeffer met een rechte rug.

**Tot aan:
een gekooide vogel, onrustig,
ziek van verlangen.**

**Angst trilt in mijn kaken.
Wanhoop woedt in mijn spieren.
Voelbare eenzaamheid.**

Aarzelend vloeit de spanning uit mijn lijf.

Wie ik ook ben... van U ben ik.

BONHOEFFER OVER
VRIJHEID EN GEHOORZAAMHEID

WIE LEEFT VANUIT CHRISTELIJK PERSPECTIEF
ZOEKT NIET DE RADICALITEIT
MAAR OOK NIET HET COMPROMIS.

HET IS VEEL GEMAKKELIJKER TE GEHOORZAMEN
DOOR EEN BEVEL OP TE VOLGEN DAN IN VRIJHEID
NA EEN ZELFGEKOZEN BESLISSING.

NIET HET KWAAD, MAAR ONZE ZWAKTE
IS WAT DE MENSELIJKE WAARDIGHEID TEN DIEPSTE
VERMINKT EN NAAR BENEDEN TREKT.

DE BEREIDHEID OM SCHULD OP ZICH TE NEMEN
EN IN VRIJHEID TE LEVEN IS EEN NOODZAKELIJK
ONDERDEEL VAN VERANTWOORDELIJK HANDELEN.

VRIJHEID IS NIET IN DE EERSTE PLAATS GERICHT
OP HET INDIVIDU, MAAR OP DE NAASTE.

VREDE IS HET TEGENDEEL VAN ZEKERHEID.

HET IS VEEL GEMAKKELIJKER IN PRINCIPLE EEN ZAAK TROUW
TE BLIJVEN, DAN IN CONCRETE VERANTWOORDELIJKHEID.

Bonhoeffer is niet de verzetsheld die we vaak van hem maken. Dat realiseerde ik me op de Dorotheenstädtischer begraafplaats, midden in Berlijn.

Aan de zijkant ligt een gedenksteen. Voor Bonhoeffer, maar samen met anderen die hartstochtelijk streden. Tégen het naziregime; vóór de vrijheid. Ook Bonhoeffer steunde in zijn leven op de held Christus die een leeg kruis en graf achterliet.

AL EEN JAAR LANG HEB IK GEEN LIED MEER HOREN ZINGEN.
MAAR, MERKWAARDIG, MUZIEK DIE JE INNERLIJK HOORT KAN,
ALS JE JE CONCENTREERT EN OVERGEEFT, HAAST MOOIER
ZIJN DAN MUZIEK DIE JE FYSIEK ONDERGAAT.

Shut Down The Doors Of Woe

I'm waiting very patiently
For the moment that my eyes can see
The long awaited change of times
A new daybreak - the end of night
Darkness changing into light
I want to hear those freedom
chimes

I want to hear them ring out loud
High above a gathering crowd
Their joyful message to mankind
Connecting every one on earth
With peace and banning all the hurt
Just leaving these uncertain times
behind

Shut down the doors of woe
In every place let flow
The stream of joy and peace
That bloodshed now may cease
Let the evil ones be filled with fear
With every clock's chime they will hear
While the righteous ones cast off their
chains

And finally feel free again

I'm waiting very patiently
For the moment that my eyes can see
The long awaited change of times
A new daybreak - the end of night
Darkness changing into light
Oh let me hear those freedom chimes

Hulppredikant
in Barcelona

Schilderij oudoom

Met broertjes
en zusjes

Kerkdienst spelen

PLEZIER IN HET LEVEN

Maria von Wedemeyer

Mooie auto, vrienden en werk

NA AL HET SERIEUZE TOETSEN WAT DE WIL VAN GOD IS,
IS ER OOK DE VRIJHEID OM EEN WERKELIJKE BESLISSING
TE NEMEN, ZONDER BANGE TWIJFEL OF JE WEL HET
JUISTE GEDAAN HEBT.

Deze foto is genomen op een beladen moment. De ontspanning die ervan uitgaat, ontroert me. In 1939 beslist Bonhoeffer om niet in New York te blijven, maar terug te gaan naar Duitsland. De komende oorlog in. Op de terugweg bezoekt hij zijn tweelingzus, in Londen. Dit is hun laatste ontmoeting.

... EN VERGEEFT HEN BEIDEN

Schuldgevoelens hielden mij gevangen.
Maar God vergeeft onvoorwaardelijk
en daardoor valt een last van mij af en
sta ik vrij in het leven.

VRIJHEID WOONT NIET IN DE VLUCHT DER GEDACHTEN,
ALLEEN IN DE DAAD.

Lied van de vrijheid

Een godsgeschenk, ons in de hand gelegd,
is vrijheid, kostbaar zaaigoed, maar geen recht.
Bewaard, gekoesterd en weer doorgegeven,
zo vindt het zaad de ruimte van het leven.
Want vrijheid is
geen wildernis,
geen vrijplaats voor geweld,
maar zaad en woord,
gezaaid, gehoord,
een vruchtbaar, open veld.

Die vrijheid vraagt van ons gehoorzaamheid,
niet aan een leider, macht of majesteit,
maar aan de bron, het hart van ons geweten,
de stem van God, de moeder van het leven.
In vrijheid klinkt
een lied dat zingt
van wederzijds respect
voor wie je bent,
gezien, gekend
als vrouw, als man, als mens.

René van Loenen

*lied gebaseerd op de twee pijlers van vrijheid in de ogen van
Dietrich Bonhoeffer: verantwoordelijkheid en gehoorzaamheid*

*melodie: O Heer, die daar des hemels tente spreidt
uit: Adriaan Valerius, Nederlandsche Gedenck-clanck (1626)*

IK LOOP DE GANGEN VAN MIJN LEVEN DOOR.
ER KIERT EEN DEUR...

Dit beeld trof me meteen. Ik zag het mezelf doen
– en Bonhoeffer. Het is de sleutel van zijn gedichten:
hij staat niet stil, maar loopt door zijn leven en
kijkt. Al die deuren... Welke open ik? Waarom?
Waarheen? En God? Ik vind het een mooi model
van jezelf evalueren. Lopend. Zonder stilstand.

UITNODIGING

Zaterdag 28 maart 13.00 – 16.00 uur Grote of Barbarakerk, Culemborg
BONHOEFFER75: LANDELIJKE ONTMOETINGSdag

Het werkschrift *Bonhoeffer75: gedichten en gebeden in gevangenschap* is in tienduizenden exemplaren verspreid over Nederland. Minstens zoveel mensen gingen er mee aan de slag in diensten, kringen, creatieve activiteiten, exposities, concerten, toneel, thema-avonden. De maanden april en mei 2020 zijn de kernmaanden van dit jaarproject met de sterfdatum (9 april: Witte Donderdag) en de bevrijding. De ontmoetingsdag stelt de vraag: wat heeft Bonhoeffer te zeggen over vrijheid in 2020? Een gevarieerd programma: korte lezing, gesprek, ideeën en voornemens voor de langere termijn. En muziek, beeldende kunst, zingen, toneel, informatie en eten met elkaar. Volledige programma: www.deroosvanculemborg.nl.

Programma

13.00-14.00 uur: inloop

Lunch met broodjes en soep, informatie, muziek, expositie

14.00 -16.00 uur: programma

Toespraak Kick Bras (*Poëzie als wapen voor vrede*), gesprek Jan Gruiters en Edward van 't Slot (*Vuile handen*) en Christien Crouwel (*Bonhoeffer2020*) m.m.v. Kees van der Zwaard (toneel), Sunshine Cleaners (*Songs from prison*), Open Hof Cantorij Rotterdam e.v.a.

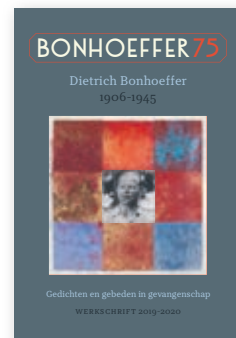
Voor de liefhebbers:

10.30–12.30 uur: Bonhoeffer Werkgezelschap in Nederland
(www.dbonhoeffer.eu)

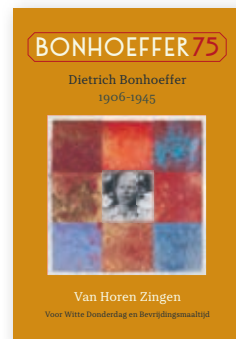
16.30-17.30 uur: concert Sunshine Cleaners (www.sunshinecleaners.nl)

De ontmoetingsdag is gratis, de hoed gaat rond.

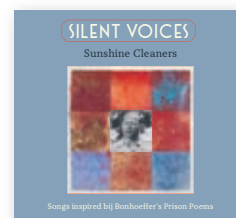
Aanmelden via bonhoeffer75@kpnmail.nl (met aantal) voor 25 maart, informatie wordt toegestuurd.

BONHOEFFER75 werkschrift (64 blz.) met gedichten, schilderijen, liederen, poëzie en verder: toneel, muziek, sprekers, verwerkingen. Prijs: € 2,-, bij 50 exemplaren: € 1,50 per stuk + porto om uit te delen in de komende herdenkingstijd. Bestellen (met aantal, adres): bonhoeffer75@kpnmail.nl. Factuur wordt meegestuurd. Ook verkrijgbaar op 28 maart.

VAN HOREN ZINGEN boekje (16 blz.) Liturgische suggesties voor Witte Donderdag (9 april, sterfdag Bonhoeffer) en viering Bevrijdingsmaaltijd. Te downloaden op: www.raadvanckerken.nl.
Gratis op landelijke ontmoetingsdag 28 maart.

CD SUNSHINE CLEANERS: *SILENT VOICES*
De Zeeuwse band Sunshine Cleaners vertaalde de gedichten van Bonhoeffer in americana-achtige songs. Een verrassende aanpak die de kern van de teksten doet oplichten. Prijs: € 10,-. Bestellen (met aantal, adres): bonhoeffer75@kpnmail.nl.

DIT IS HET UUR VAN DE TROUW
De volledige nieuwe vertaling van Corrie Kopmels van de gedichten en gebeden, de schilderijen van Jeltje Hoogenkamp, de liederen op een bekende wijs van René van Loenen en de eigen poëzie van Corrie Kopmels in een fraai boek.
Achtergrondinformatie: Arthur Alderliesten.
Prijs: € 19,95; met cd: € 24,95 bij de boekhandel.

COLOFON

Bijdragen

Arthur Alderliesten *Bonhoeffer-wandelaar* a.alderliesten@hetnet.nl
Sjef Hermans *Sunshine Cleaners* pjhermans@zeelandnet.nl
Jeltje Hoogenkamp *beeldend kunstenaar* jeltje.hoogenkamp@ziggo.nl
Corrie Kopmels *dichter* corrie.kopmels@gmail.com
René van Loenen *dichter* r.r.vanloenen@kpnplanet.nl
Alfons van der Mullen *componist* alfonsvandermullen@gmail.com
Edward van 't Slot *theoloog* e.vant.slot@pthu.nl
Rien Wattel *creatief verwerker* rien.wattel@quicknet.nl
Kees van der Zwaard *theatermaker* info@keesvanderzwaard.nl

Redactie

Rieks Hoogenkamp hoogenkamp@ziggo.nl
Rien Wattel rien.wattel@quicknet.nl

De Roos van Culemborg beweegt zich met vrijmoedigheid in de driehoek kerk – cultuur – samenleving. Honderd activiteiten per jaar, regionaal en landelijk. Sympathisanten betalen eenmalig € 25,- en zijn daarmee eeuwig aandeelhouder. Jaarlijks dichterlijke dividenduitkering. Aanmelden via www.deroosvanculemborg.nl, 0345 - 77 88 55

Op het spoor van bevrijding

Dit boekje is het verslag van een speurtocht. Wat levert langdurig intensief optrekken met Bonhoeffer op als je denkt aan vrijheid nu? Schilder, dichter, theatermaker, componist, songwriter, geleerde: ze vertellen er allemaal over. Tussendoor ook zorgeloze foto's (omdat het goede leven nooit uit het oog verloren wordt) en citaten. De gedichten van Bonhoeffer, geschreven in de gevangenis, zijn het vertrekpunt. De Roos van Culemborg en de Protestantse Kerk in Nederland willen velen meenemen op deze tocht langs de 9^e april (sterfdatum Bonhoeffer 75 jaar geleden) en de bevrijdingsmaand mei 2020.